

II. JAV LIETUVIAI IR OKUPUOTA LIETUVA 1940-1990 METAIS

I. JAV lietuvių politinių srovių susitelkimas 1940-1941-1948 m.

Amerikos lietuvių tarybos įkūrimas

Lietuvių išeivijos istorijoje viena iš svarbiausių problemų – skirtingų politinių jėgų vienybė. Tai gana retas reiškinys išeivijoje, ryškiausiai pasireiškęs JAV 1940 metais, įkuriant Lietuvai gelbėti tarybą (toliau – LGT), kuri vėliau buvo pervadinta į Amerikos lietuvių tarybą (toliau – ALT). Tiesa, kaip jau buvo užsiminta, dar 1918 m. dviem įtakingoms JAV lietuvių srovėms – katalikams ir tautininkams – buvo pavykę laikinai suvienyti savo jėgas. Kaip parodė gyvenimas, vieningos veiklos realizavimui reikėjo ypatingų sąlygų, pirmiausia susietų su Lietuvos likimu, jos tragiška padėtimi, kuri vertė skirtingų pažiūrų išeiviją „į šoną padėti“ savo ambicijas ir pradėti veikti kartu. Tai dar kartą atsitinka Antrojo pasaulinio karo pradžioje ir bolševikams okupavus nepriklausomą Lietuvą. Praktiškai tik formaliai į LGT susijungusios svarbiausios JAV lietuvių patriotinės jėgos (katalikai, tautininkai-sandariečiai bei socialistai) kurį laiką aktyvios politinės veiklos neišvystė. LGT, vėliau ir ALT pirmininkas Leonardas Šimutis tai pripažino savo atsiminimuose: „1940 metų pabaigoje ir 1941 m. LGT darbas ėjo palengva. Tarybą sudarančios grupės negreit susitarė dėl skyrių organizavimo formos, o be skyrių jos veiklą nebuvo įmanoma bent kiek praplėsti. Be to, Taryba neturėjo nė savo išdo“¹. Tačiau archyvų dokumentai rodo gilesnes ir įvairiapusiškesnes priežastis. Štai naujaisi tyrinėjimai atskleidė tuo metu kilusius nuolatinis išeivijos tarpsrovinius nesutarimus dėl Lietuvos prezidento Antano Smetonos vertinimo².

Lietuvai gelbėti tarybos suformavimas. 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos okupacija tapo rimtas postūmis sujungti visas JAV lietuvių patriotines jėgas bendrai kovai už Lietuvos nepriklausomybę, valstybingumo atstatymą. JAV lietuvių veikėjų aktyvu-

1 Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940-1970*. Chicago: Draugo spaustu-
vė, 1971, p. 28.

2 Skirius, J. Prezidento Antano Smetonos atvykimas į JAV 1941 metais ir išeivijos pozicija. *Lietuvos istorijos metraštis 2010 metai 2*.- Vilnius, 2011, p. 77-92; Skirius, J. Prezidento Antano Smetonos pirmieji mėnesiai JAV 1941 metais: iš Niujorko per Vašingtoną į Čikagą. *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti*. Vilnius: VPU leidykla, 2011, p 677-694.

Lietuvai gelbėti tarybos delegacija pas prezidentą Franklin'ą D. Roosevelt'ą 1940 m. spalio 15 d. Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje. Chicago, 1971, p. 23*

mą skatino ir JAV valdžios oficiali Lietuvos okupacijos nepripažinimo politika. Tai aktyvino ir Lietuvos atstovus JAV (pasiuntinį Povilą Žadeikį, konsulą Petrą Daužvardį ir Joną Budrį) skatinti išėiviją jungti savo veiklą ir lėšas Lietuvos labui. Tačiau ankstesnių dešimtmečių tarpusavio vaidai ir nepasitikėjimas kalbamuojų metu išėivijoje, ypač platesniuose sluoksnuose, iš karto nebuvo užmiršti. Iniciatyvos ėmėsi gausiausia ir geriausiai organizuota JAV lietuvių katalikų srovė, kurios vienas iš vadovų – dienraščio *Draugas* redaktorius Leonardas Šimutis pradėjo rengti bendro JAV lietuvių politinio organo, vėliau įvardinto Lietuvos gelbėjimo taryba, bazinius dokumentus, telkti partiečius. Buvo siekiama visas JAV lietuvių sroves telkti į bendrą Lietuvos vadavimo darbą. LGT klausimu L. Šimutis nuolat konsultavosi, vedė pasitarimus su socialistų vienu iš lyderių, dienraščio *Naujienos* redaktoriumi Pijumi Grigaičiu ir sandariečių vadovu, savaitraščio *Sandara* redaktoriumi Miku Vaidyla, susirašinėjo su vienu iš tautininkų vadovų, savaitraščio *Dirva* redaktoriumi Kaziu Karpiumi.

1940 m. rugpjūčio 9-10 d. ALRKF tarybos suvažiavime Pittsburg'ė L. Šimutiui pavyko įtikinti daugumą suvažiavimo delegatų būtinumu sukurti bendrą JAV lietuvių organą – LGT, kurios programai visi pritarė. LGT statusas – tikslas ir programa – buvo suformuluota šešiuose punktuose. Pirmasis, apimantis tikslą, skelbė: „Lietuvai Gelbėti Taryba jungia visas geriausias ir ryžtingiausias Amerikos lietuvių jėgas ir visas grupes, kurios aiškiai stovi už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą ir pasižada šiam tikslui sutartinai dirbti“. Daugiausiai abejonių reišė įtakingos Kunigų vienybės atstovai, kuriems ir toliau nepasitikėjimą kėlė bendradarbiavimas su tautininkais ir ypač su socialistais. Iki galo nebuvo nustatytas LGT vadovybės narių santykis partiniu požiūriu. L. Šimutis laikėsi lygaus narių skaičiaus nuo kiekvienos srovės pozicijos. Buvo nutarta paskirti tris narius deryboms su kitomis srovėmis. Vėliau praktiškai po tiek delegatų LG Taryboje turėjo kiekviena srovė. Rugpjūčio 10 d. Pittsburg'ė įvyko katalikų atstovų (L. Šimutis, Juozas Laučka ir kunigas Jonas Švagždis) derybos su tautininkų-sandariečių atstovais (M. Vaidyla, Petru Pivaronu ir K. Karpium). Tautininkų atstovai pritarė LGT projektui, programai, sutiko dirbti lygaus grupių atstovavimo pagrindu, sutarė LGT finansuoti lygiomis dalimis. Buvo sudaryta LGT Centro valdyba, L. Šimutis išrinktas pirmininku. JAV lietuviai socialistai savo atstovų neatsiuntė, motyvuodami tuo, kad jie tarpusavyje dar nesutarė.

Lango dekoracija,
vaizduojanti SSRS okupuotą ir
aneksuotą Lietuvą.
LCVA, f. 667, ap. 1, b. 4, l. 215.

Iš visų ideologinių srovių labiausiai buvo susiskaldę tautininkai (ryškėjo net trys tautininkų centrai). Rugsėjo 1-2 d. Philadelphia'joje vykęs tautininkų seimas siekė suvienyti jėgas, bet išėjo priešingai – susikūrė dar viena tautinė organizacija su savo fondu. Tačiau seimas pritarė bendrai JAV lietuvių veiklai ir minėtiems trims savo atstovams LGT. Ir toliau išlieka svarbiausias tautininkų tikslas – telkti gretas, vienyti fondus. Jų ištikimybė prezidentui Antanui Smetonai ir pritarimas Lietuvos tautininkų valdymui stabdė JAV lietuvių socialistų greitą įsiliejimą į LGT. Bet Lietuvos sovietizavimas ir jos įtraukimas į SSRS sudėtį greitino socialistų apsisprendimą. Tiesa, jiems per spaudą dar reikėjo palaipsniui už bendradarbiavimą su katalikais ir tautininkais nuteikti ir savo šalininkus. Viena iš svarbiausių JAV lietuvių socialistų sąlygų – visos srovės privalėjo pasisakyti už būsimos nepriklausomos Lietuvos demokratinę valdymą.

Galutinai LGT susiformavo spalio 15 d. Washington'e, kai visų srovių atstovai susirinko pasimatyti su prezidentu Franklin'u D. Roosevelt'u. Delegacijoje dalyvavo visi LGT nariai: pirmininkas L. Šimutis, vicepirmininkas P. Pivaronas, sekretorius K. Karpus, išdininkas kun. J. Švagždys, Juozas Laučka su Miku Vaidyla. Paaikškėjo, kad dalyvaus ir socialistų atstovai: be P. Grigaičio bus Povilas Mileris iš Chicago's ir advokatas Fortunatas Bagočius iš Bostono. Taip pat teisėjas Jonas Zuris (jo pageidavo P. Žadeikis) ir savo noru atvykę Aleksandras Kumskis bei Eufrazija Mikužiūtė (P. Žadeikis visuomet pasisakė, kad į delegaciją būtų įtrauktos kelios moterys), abu iš Chicago's³. F. D. Roosevelt'as savo kalboje išreiškė užuojautą Lietuvai, drąsino JAV lietuvius rūpintis Lietuvos nepriklausomybės atgavimu ir išsitarė, kad nepriklausomybė gali būti atstatyta greičiau negu tikisi lietuviai. Audiencija užtruko 20 minučių. Lietuvių vizitas Baltuosiuose rūmuose jau reiškė LGT, kaip svarbiausios JAV lietuvių organizacijos, oficialų JAV valdžios pripažinimą. Tuo pačiu naujai organizacijai tai buvo puikiausia reklama JAV visuomenėje. Tą pačią dieną Lietuvos pasiuntinybėje įvyko pirmasis LGT visos sudėties susirinkimas, kuris priėmė tolesnės veiklos planą ir parengė pareiškimą JAV lietuvių visuomenei. Taip gimė bendras JAV lietuvių politinis sąjūdis Lietuvai laisvinti.

3 Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940-1970*. Chicago, 1971, p. 24; 1940 10 08, 10 ir 11 L. Šimučio dienoraščiai. LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžės nenumuotos.

Nuo LGT iki ALT. 1940 m. spalio 15 d. Washington'e įkurta Lietuvai gelbėti taryba iš esmės funkcionavo teoriškai, nes didžioji jos narių dalis nerodė noro daugiau energijos ir laiko skirti organizacijos tikslų įgyvendinimui. Pagrindinių patriotinių srovių vadovams (katalikui Leonardui Šimučiui, socialistui Pijui Grigaičiui, sandariečiui Mikui Vaidylai) LGT tapo priedanga toliau stiprinti savo srovės pozicijas išeivių visuomenėje. Lietuvos diplomatai JAV, visų pirma pasiuntinys Povilas Žadeikis, atkakliai dėjo pastangas suaktyvinti LGT veiklą, siūlydamas jos vadovams atlikti konkrečius darbus (rinkti Lietuvos reikalams pinigų, sutvarkyti LGT struktūrą, finansuoti reikalingų leidinių publikavimą, vykdyti propagandą ir pan.), tai, kas ir buvo numatyta veiklos programoje. Srovių vadovai rasdavo priežasčių, atitolinančių nuo bendro ir konkretaus darbo: katalikai buvo nepatenkinti tautininkų ir socialistų organizaciniu ir finansiniu nepasiruošimu; tautininkus nervino kitų srovių nepritarimas prezidento A. Smetonos atvykimui į JAV; socialistai vengė bendrauti su Lietuvos atstovais, toliau kritikavo buvusį režimą Lietuvoje. Dalis socialistų vadų dar abejojo Tarybos tikslingumu.

Svarbiausia kliūtis glaudžiam Tarybos narių bendradarbiavimui buvo finansinis klausimas, nes niekaip nepavyko įkurti Bendro fondo. Kaip bebūtų keista, tam labiausiai priešinosi JAV lietuvių katalikų vadovai. Mat jie turėjo savo Lietuvai gelbėti fondą, kurio pavadinimas iš dalies sutapo su LGT pavadinimu, ir tai įnešė painiavos išeivijoje, kurios dalis į fondą aukojo bendriems reikalams, o ne katalikų organizacijai. Tuo reiškė nepasitenkinimą tautininkai ir socialistai. Daug vilčių gausesnėms aukoms gauti P. Žadeikis siejo su 1941 m. vasario 16 d. bendru minėjimu išeivių kolonijose, bet LGT pirmininkas L. Šimutis taip ir neparengė žadėto LGT kreipimosi į išeiviją. Bendrus minėjimus organizavo ne LGT, bet vietos entuziastai ir Lietuvos atstovai. Buvo surinktos pirmos gausesnės aukos, skirtos lietuviams pabėgėliams Vokietijoje ir kitur. Tiesa, katalikai į Europą finansinę paramą siuntė atskirai, dažniausiai savo idėjiniams šalininkams, tuo keldami kitų lietuvių išeivių grupių nepasitenkinimą.

Minimu laikotarpiu išeivijos katalikų vadovai daugiausia dėmesio kreipė į savo LGF stiprinimą, aukų rinkimą (pavyko surinkti 8000 dolerių), maksimaliai išnaudodami iš Lietuvos atvykusius žymesnius pabėgėlius (Aleksandrą ir Kotryną Račkus, Petrą Vileišį, kunigą Juozą Prunskį, advokatą Stasį Gabaliauską ir kitus) kaip propagandistus. Katalikai motyvavo tuo, jog srovės turi pirmiausia finansiškai pasiruošti Lietuvos gelbėjimo bendram darbui. Tuo tarpu tautininkai, būdami suskilę net į keturias grupes su trimis tuščiais fondais, pirmiausia bandė patys viduje susiorganizuoti, bet pastangos baigdavosi nerezultatyviai. LGT nario, *Dirvos* redaktoriaus K. Karpio įsitikinimu, JAV lietuvius tautininkus suvienys tik į JAV atvykęs prezidentas Antanas Smetona. Tuo laikotarpiu socialistai stiprino ir plėtė savo organizacijų tinklą, kovodami su JAV lietuviais komunistais; organizavo socialistų lyderių kalbų kolonijose maršrutus, propaguodami bendrą darbą, bet griežtai pasisakydami už demokratiją ir agituodami išeivius prenumeruoti socialistų spaudą;

Lietuvai gelbėti fondo čekis. J. Skirius asmeninis archyvas

ALT Vykdomasis komitetas 1948 m.: Mikas Vaidyla – išdininkas, dr. Pijus Grigaitis – sekretorius, Leonardas Šimutis – pirmininkas ir adv. Antanas Olis – vicepirmininkas. Šimutis, L. Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje. Chicago, 1971, p. 120

piniginių aukų nerinko, bet ragino remti pabėgėlius iš Lietuvos. Savo problemų į viešumą nekėlė.

Siekiant suaktyvinti LGT reikėjo ją plėsti, įtraukiant ir ne srovines-ideologines išievių organizacijas (susivienijimus, draugijas, klubus ir pan.). P. Žadeikio įsitikinimu, žodis „gelbėti“ per siauras ir yra kliūtis politinei Tarybos veiklai. Norint tai pakeisti, reikėjo LGT narių suvažiavimo, kurio dėl pačių vadovų (ypač katalikų atstovų) nenoro ilgai nepavyko sušaukti. Lietuvos diplomatų (konsulų Petro Daužvardžio, Jono Budrio, Antano Šalnos) iniciatyva kolonijose pradėjo kurtis nesroviniai komitetai (vienijosi įvairių pažiūrų lietuviai) remti Lietuvai, tai JAV lietuvių katalikų vadovus, kurie pajuto konkurencinę grėsmę, privertė imtis LGT reformuoti į ALT. Be to, jau 1941 m. pradžioje sandariečių ir socialistų spaudoje pradėdamas plačiau naudoti LGT pavadinimo pakaitalas – Amerikos lietuvių taryba, kuri 1941 m. gegužės 15 d. suvažiavime Chicago'je buvo įteisinta. Į išrinktą jos Vykdomąjį komitetą įėjo L. Šimutis – pirmininkas, P. Grigaitis – sekretorius ir M. Vaidyla – išdininkas. Suvažiavime įkurta platesnė organizacija – ALT, kuri teikė vilčių Lietuvos laisviniui sujungti didžiąją JAV lietuvių visuomenę⁴. Buvo įsteigtas Informacijos biuras, kuriam vadovauti pakviestas prof. K. Pakštas. Sukurtas bendras ir platesnis veikimas nepašalino tarpsrovinių prieštaravimų, kuriuos aštrino skirtingi požiūriai į būsimos Lietuvos politinę santvarką bei į atvykusio Amerikon A. Smetonos asmenybę.

4 Plačiau žr.: Skirius, J. JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940.10.15-1941.05.15: nuo Lietuvai gelbėti tarybos iki Amerikos lietuvių tarybos. *Istorija*, Vilnius, 2013, t. 91, nr. 3, p. 52-67.

Tautininkų lyderiai Tabor Farmoje: Antanas Olis, Juozas Bachunas-Bačiūnas, Pijus Žiūris, Vytautas Abraitis. *Dapkutė, D. Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893-1969). Vilnius, 2014, p. 207*

L. V. S.			
Mokėta	Metinė	Auka	Parašas
1941	\$	\$	
1942	\$	\$	
1943	\$	\$	
1944	\$	\$	
1945	\$	\$	
1946	\$	\$	
1947	\$	\$	

PASTABA: Ar jau atidavė savo duoklę ir auką už šiuos metus?

L. V. S. TIKSLAI

1. Padėti Lietuvai atgauti laisvę ir įstatyti ją vėl Nepriklausoma valstybe.
2. Gelsėti ir padėti Lietuvos piliečiams, turėjusiems palikti savo gimtąją šalį, užpaalikams ją okupuojant.
3. Spiešti USA, gyvenančius Lietuvius bendram Lietuvos vadavimo darbui, remiantis Atlanto Garantu.
4. Raštu ir žodžiu, nandojantis Amerikos spauda, visokie pobūdžio susirinkimais ir pranešimais, askti ir siekti didis Nepriklausomos Lietuvos tautišką ir kulturišką pažangą, informuoti Amerikos žmones apie Lietuvą, kovoti su Lietuvos Nepriklausomybės priešais.

Lithuanian National Relief Fund, I.V.S. plobojamas, dirba šelpimui tiesioginiai nuo karo nukentėjusių Lietuvos žmonių. Visos Amerikos Lietuvos aukos skiriamos nukentėjusių šelpimui eis į L.N.R.F.

L. V. S.	
<p>L. V. S. VEIKANTI VALDYBA: Dr. S. T. Thomas-Tamoliatis Pim. 6902 Superior Ave. Cleveland, O. K. S. Karpius Sekretorius 6820 Superior Ave. Cleveland, O.</p> <p>L. N. R. F. (L.T.&F.) VALDYBA Antanas A. Olla Pirmininkas 134 N. La Salle St. Chicago, Ill. J. J. Grish Sekretorius 4631 So. Ashland Ave. Chicago, Ill.</p> <p>Abiejų šių organizacijų Išrinktas Juozas J. Bachunas Tabor Farm Sodus, Mich.</p>	
<p>L. V. S.</p> <p>SKYRIAUS No.</p> <p>MIESTAS</p> <p>NARYS</p> <p>Contro Adressas Lietuvai Vaduoti Sąjunga 6820 Superior Ave. Cleveland, Ohio</p>	

L. V. S. nario bilietas. KUB, dr. K. Pemkaus fondas, d. J. P. Žiūris

Lietuvai vaduoti sąjungos kūrimas ir veikla

1941 m. pavasarį, tik atvykus A. Smetonai į JAV, ėmė ryškėti sandariečių, katalikų ir ypač socialistų opozicija ir pastangos išstumti jį iš bet kokios aktyvesnės politinės veiklos. LGT vadovai reiškė nepasitenkinimą Lietuvos prezidento atvykimu ir atsisakė kuo nors jam padėti. Protestuodama JAV lietuvių tautinė srovė 1941 m. balandžio mėnesį atšaukė savo atstovus iš LGT ir nedalyvavo jos perorganizavime į ALT. Praktiškai ji pasitraukė iš ALT ir nusprendė veikti atskirai.

LVS kūrimas. 1941 m. birželio 7-8 dienomis JAV lietuvių tautininkų veikėjai susirinko Juozo Bačiūno-Bachuno vasarvietėje „Tabor Farmoje“ susidariusios padėties aptarti. Susirūpinimas Lietuvos likimu ir neaiški ateitis bylojo, kad neatidėliojant turi būti organizuojamas politinis darbas Lietuvai išlaisvinti. Tuo pačiu nuspręsta sujungti visas tautininkų grupes į vieną vienetą. Tautininkų atstovai svarstė, jog šis darbas turės eiti dviem kryptim: tarp lietuvių (nuodugniai juos informuojant apie Lietuvos padėtį ir kuo daugiau jų įtraukiant į Lietuvos laisvinimo darbą) ir tarp amerikiečių (siekiant aktyvaus jų pritarimo bei paramos Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui). Pasirašytame memorandume JAV lietuvių tautininkų vadovai išsakė savo ištikimybę A. Smetonai, išsirinkdami jį idėjinio lyderiu. Buvo nutarta Lietuvos

vadavimo veiklai steigti naują organizaciją, kuri glaudžiai bendradarbiautų su Lietuvos prezidentu ir Lietuvos diplomatine tarnyba. Naujoji organizacija buvo įvardinta Lietuvai vaduoti sąjunga (toliau – LVS), o jos pirmininku išrinktas advokatas Antanas Olis. J. Bačiūnas tapo organizacijos išdininku. LVS svarbiausiu uždaviniu išsikėlė atstatyti Lietuvos nepriklausomybę ir telkti pagalbą šiam darbui. Naujosios organizacijos valdyba pati ir per įvairius skyrius vystė energingą veiklą: mezgė ryšius su JAV politikos veikėjais, Kongreso nariais, kėlė Lietuvos okupacijos klausimą, lankė gubernatorius, prašydama skelbti Lietuvos nepriklausomybės deklaracijas Vasario 16-sios proga, organizavo karo paskolos lakštų pirkimą ir pan.⁵

Pradžioje LVS centras buvo Chicago'je, o nuo 1942 m. persikėlė į Cleveland'ą, arčiau A. Smetonos ir *Dirvos* redakcijos. Po A. Olio organizacijai vadovavo T. S. Tamošaitis, vėliau – Pijus J. Žiūris ir Motiejus Aukštikalnis-Colney. LVS lietuvių kolonijose steigė savo skyrius, rengė A. Smetonos kalbų maršrutus, leido literatūrą Lietuvos klausimu. Išleido buvusio JAV pasiuntinio Lietuvoje Owen'o J. C. Norem'o knygą *Timeless Lithuania* ir ją išplatino tarp amerikiečių – valdžios įstaigose ir tarp politikų (4 leidimai). Knyga pirmą kartą taip plačiai supažindino amerikiečius su bolševikų terroru. Išleido pulkininko Jono Petraičio knygos *Kaip jie mus sušaudė* svarbesnes dalis anglų kalba bei dr. B. T. Dirmeikio ir V. Rastenio leidinuką *Lietuva tironų pančiuose*⁶.

5 Dapkutė, D. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893-1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 170-171.

6 *Amerikos lietuvių istorija*. Redagavo dr. Antanas Kučas. So. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 553.

Linksmas Paskutinis Sezono
P I K N I K A S !
RENGIA LIETUVAI VADUOTI SAJUNGOS 9 SKYRIUS
Sekm. Rugs.-Sept. 15, '46
LINDEN PARKE

Pradžia 12:00 val. dienos iki 9:00 vakaro. UNION CITY, CONN.

Programas paruoštas įdomus ir gražus. Kalbės LVS centro pirmininkas Inž. P. J. ŽIŪRIS, iš Cleveland, Ohio. Yra paviestas dabartinis kandidatas į gubernatorius Kong. Joseph E. Talbot ir kiti. Dainuos įžymus Radio ir Columbia rekordų dainininkai broliai Wesley (Vasiliauskai) iš Brooklyn, N. Y. Bus ir kitų pamarginimų. Sokiams gros Victor Zembruski orkestras.

Pikniko dalyviai bus skaniai pavaišinti. Šalia kitų skanių užkandžių ir išsigerimų, komisijos moterys specialiai pasiruošė pavaišinti dalyvius bulviniais blynais, surio ausukėm, vyniotu paršutuku, corn on the cob ir kitais skaniais užkandžiais.

Pikniko pelnas skiriamas Lietuvos Karo Pabėgėlių Svarbiems Reikalams.

Brangus tautiečiai, suprasdami mūsų brolių pabėgėlių varginimą ir nelaimingą padėtį, stokime jiems į pagalbą. Ten reikalinga mūsų visų pasišventimo, pinigų, ir darbo jiems pagelbėti, palengvinti jų vargus, ir padėti atkovoti Lietuvos Nepriklausomybę.

Sio pikniko pelnas kaip tik ir skiriamas tiems reikalams. Todėl prisidėkite nors savo atsilankymu į pikniką.

Lietus ar pagada — piknikas įvyks.

Kviečia visus KOMISIJA.

Vaizde matosi LVS ir ALM vadai P. J. Žiūris, Adv. A. A. Olis ir Al. G. Kumskis su Senatorium Connally tariasi Lietuvos reikalais.

Kvietimas į LVS rengiamą pikniką. J. Skiriaus asmeninis archyvas

Amerikos lietuvių misijos vadovybė pas senatorių Robert'ą A. Taft'ą Washington'e 1945 m. kovo 22 d. Iš kairės: A. Kumskis, Antanas Olis, senatorius, Pijus J. Žiūris ir dr. S. Biežis. *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai. Detroit, Mich., 1945, p. 13*

Amerikos lietuvių misijos veikla.

Plačiai vykdoma JAV lietuvių tautininkų veikla reikalavo vis didesnės ne tik lietuvių, bet ir amerikiečių talkos. 1944 m. vasario 5-6 d. New York'e susauktame seime svarstyti įvairūs Lietuvai vaduoti akcijos darbai, kuriuos raginta derinti prie amerikiečių politikos. Seimo metu buvo sukurta dar viena organizacija – Amerikos lietuvių misija (toliau – ALM), kurios pirmininku tapo A. Olis, komiteto nariais – P. J. Žiūris, K. S. Karpus, Julius Smetona, T. S. Tamošaitis, A. Kumskis ir kt. ALM veikė prie LVS, buvo remiama bei finansuojama

iš sąjungos gaunamų pajamų bei aukų. Be to, nuo 1942 m. veikė JAV lietuvių Tautininkų centras, bandęs vienyti visus tautininkus ir glaudžiai bendradarbiavęs su LVS ir ALM. Minėtose organizacijose praktiškai veikė tie patys vadovai.

Misija tautininkų vykdomą Lietuvos laisvinimo akciją išpopuliarino tarp amerikiečių: ALM delegacijos važinėjo į Washington'ą, mezgė ryšius su Kongreso nariais, senatoriais, valdžios pareigūnais, spaudos ir radijo atstovais. Misijos iniciatyva senatorius Willis'as ir kongresmenas Kelly's Senatui ir Atstovų rūmams buvo įteikę rezoliucijas, prašydami JAV vyriausybės daryti įtaką kitoms valstybėms, siekiant atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. Misijos 1945 m. surengti du dideli lietuvių suvažiavimai-sąskrydžiai Washingtone sutraukė šimtus lietuvių iš įvairių vietų, o sąskrydžio banketuose dalyvavo netoli šimto JAV Kongreso atstovų bei senatorių. Pasakytos kalbos, paskelbti pareiškimai bei rezoliucijos buvo spausdinti oficialiame *Congressional Record* ir plačiai aprašyti amerikiečių spaudoje⁷. Ypač svarbus antrasis suvažiavimas, vykęs lapkričio 22-23 d., kur dalyviai buvo supažindinti su senatoriaus Willis'o ir kongresmeno Kelly'io rezoliucija, įteikta Kongreso senatui ir Atstovų rūmams, prašant JAV vyriausybę daryti įtakos kitoms valstybėms dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Nors rezoliucijai Kongrese eiga nebuvo duota, tačiau daugelis parlamentarų ir JAV spauda su Lietuvos padėtimi buvo supažindinti⁸. Faktas, kad ALM pavyko į vieną vietą suburti tiek daug žymių JAV politikos atstovų ir atkreipti JAV žiniasklaidos dėmesį, liudijo organizacijos sumanumą ir pajėgumą.

7 Dapkutė, D. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Baciūnas (1893-1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 177-179; *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Redagavo Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1979, p. 282.

8 Karpus, K. S. Lietuvos bičiuliai JAV kongrese. *Dirva*, 1964, vasario 12, nr. 18, p. 5.

JAV lietuvių visuomenė įsitikino, kad Lietuvos klausimo sprendimas priklausys nuo to, kiek bus sugebėta paveikti JAV politiką, jos viešąją nuomonę. Tuo tikslu ALM delegacija (A. Olis, A. L. Kumskis, P. J. Žiūris ir K. S. Karpus) vyko į San Francisco miestą, į steigiamąją Jungtinių Tautų organizacijos konferenciją. 1945 m. gegužės 4 d. delegacija visų tautų delegacijų pirmininkams įteikė JAV lietuvių memorandumą, kuriame buvo išdėstytas Lietuvos teisių pažeidimas ir reikalaujama Lietuvą priimti į JTO. Kitą dieną sušaukta spaudos konferencija, kurioje dalyvavo 80 laikraščių ir radijo stočių atstovų; šios konferencijos atgarsiai pasklido po visas JAV. ALM delegaciją taip pat priėmė JAV delegacijos nariai – įtakingi senatoriai Arthur'as Hendrick'as Vandenberg'as ir Thomas Connally'is bei kongresmenas Sol'is Bloom'as ALM suorganizavo pamaldas už Lietuvą, kurias vedė pats San Francisco arkivyskupas John J. Mitty. Pamaldos sutraukė minias žmonių ir apie jas plačiai rašė JAV spauda. ALM nuopelnas – plačiai nušviesta okupuotos Lietuvos padėtis⁹. Didžiulį propagandinį ir organizacinį darbą atliko tautininkų spauda – laikraščiai *Dirva*, *Vienybė* ir *Amerikos lietuvis* bei žurnalas *Margutis*.

Tautininkų sugrįžimas į ALT. ALT ir tautininkai darė tą patį Lietuvos laisvinimo darbą, bet atskirai. Ir tai turėjo tam tikrų nepatogių pasekmių, ypač santykiuose su oficialiaja JAV valdžia. Išeivijoje taip pat pasigirdavo kvietimas toms organizacijoms, kurios konkuravo tarpusavyje, susivienyti. Ir ALT, ir tautininkų organizacijų vadovai pasvarstydavo tokią galimybę, ypač po tragiškos prezidento A. Smetonos mirties. Visiems buvo aišku, kad susijungimas gali teigiamai paveikti ir aukų Lietuvos laisvinimui rinkimą. 1948 m. vasario 8 d. tautininkų suvažiavime New York'e buvo parengtas kreipimasis į ALT, kur pažymėta, kad tautininkai atsižvelgia į „visos Amerikos lietuvių visuomenės gilų pageidavimą, kad Amerikos Lietuvių Tarybos darbas būtų vis našesnis, apimtų vis platesnius Amerikos lietuvių sluoksnius ir visas kolonijas (...) ir kad tokiu būdu Amerikos Lietuvių Taryba ryškiau atrodytų esanti tikra nacionalinio masto Amerikos lietuvių organizacija. Remdamiesi šiuo ryškiu visuomenės pageidavimu ir patys būdami to paties įsitikinimo, mes manome, kad Tautininkų srovės įsiliejimas į bendrą darbą Amerikos lietuvių taryboje yra puiki proga reorganizuoti Tarybos Egzekutyvinį komitetą (...)“¹⁰. Taigi praktiškai vienybė jau buvo pasiekta, bet formaliai ji apiforminta 1948 m. lapkričio 21-22 dienomis ALT suvažiavime New York'e, kur jau dalyvavo 7 tautininkų atstovai. ALT centras išsiplėtė iki 34 narių. A. Oliui buvo patikėtos ALT vicepirmininko pareigos. JAV lietuvių spauda sveikino šį įvykį, turėdama realių vilčių, kad vieningas JAV lietuvių

9 *Tautinės minties keliai. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai.* Redagavo Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1979, p. 285-286; *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai.* Detroit, Mich.: išleido Viktoras Petrikas, 1945, p. 8-10.

10 1948 02 08 JAV lietuvių tautininkų vadovybės laiškas ALT Čikagoje. LTSC/PLA, L. Šimučio fondas, dėžė (ALT archyvas 1940-1950 m.), byla (1948 m.), lapai nenumeruoti.

veikimas dar labiau pagyvės ir baigsis nenaudingas srovių lenktyniavimas¹¹. Tokiu būdu prasidėjo naujas JAV lietuvių politinės veiklos etapas.

2. JAV lietuvių politinė-propagandinė veikla

Amerikos lietuvių tarybos vaidmuo laisvinant Lietuvą

Planinga ALT veikla, anot A. Kučo, prasidėjo nuo 1943 m. pradžios. Tų metų sausio 8 d. New York'e vykusio ALT konferencija nutarė Lietuvos laisvinimui suburti visas JAV lietuvių jėgas ir organizacijos veiklą pastatyti ant tvirtų teisinių pagrindų. 1943 m. rugsėjo 2-3 d. Pittsburgh'e įvyko gausus ALT suvažiavimas, literatūroje dar įvardijamas kaip kongresas, kuriame dalyvavo apie 500 lietuvių atstovų, Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis, konsulai J. Budrys ir P. Daužvardis, Latvijos ir Estijos atstovai ir abu Pennsylvania'jos valstijos senatoriai. Suvažiavimas davė aiškia ALT ateities veiklos kryptį ir priėmė statutą. Nuspręsta dirbti, kad būtų įgyvendinti Atlanto Chartos dėsniai ir ypač stengtis, kad jie būtų pritaikyti Lietuvai atstatant jos nepriklausomybę; teikti moralinę ir materialinę pagalbą Lietuvos žmonėms, šelpti pabėgusius nuo priespaudos ar ištremtus jos piliečius. Skleisti JAV visuomenėje teisingą informaciją apie Lietuvą ir ją ginti nuo priešų šmeižto. ALT delegacijos lankėsi JAV valdžios įstaigose, teikė memorandumus, kalbėjosi su aukšto lygio JAV valdininkais paramos Lietuvos nepriklausomybei reikalui, stengėsi palaikyti artimus ryšius su senatoriais ir kongresmenais. Prieš kiekvieną svarbesnį tarptautinį įvykį ALT stengėsi informuoti Valstybės departamentą apie esamą Lietuvos padėtį, taip primenant Baltijos šalių okupacinį režimą.

ALT buvo sudaryta JAV lietuvių ideologinių grupių susitarimu ir lygaus atstovavimo pagrindu. 1948 m. ALT sudarė: ALRKF (Amerikos lietuvių Romos katalikų federacija), AL Tautinė sandara, Socialistų sąjunga, tautininkai (nuo 1949 m. AL Tautinė sąjunga), SLA (Susivienijimas lietuvių Amerikoje) ir LRKSA (Lietuvių Romos katalikų susivienijimas Amerikoje). Vėliau prisidėjo ir daugiau organizacijų. ALT Valdyba sudaroma vieneriems metams visuotiniame suvažiavime iš 14 asmenų. ALT Vykdomąjį komitetą, prisijungus tautininkams, sudarė pirmininkas L. Šimutis, vicepirmininkas A. Olis, sekretorius P. Grigaitis ir išdininkas M. Vaidyla. 1949 m. JAV lietuvių kolonijose jau veikė 89 skyriai. ALT centras visą laiką buvo ir dabar yra Chicago'je.

1944 m. balandžio mėnesį Niujorke ALT įsteigė Amerikos lietuvių informacijos centrą (toliau ALIC). Jo tikslas – sudaryti palankią nuomonę apie Lietuvą.

¹¹ Skirius, J. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945-1948 metais: išėvijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, Inc., 2001, p. 79-80.